

GENDER: REVOLUTIE EN RISICO

Joyce Outshoorn

De opleving van het feminisme begin jaren zestig herinnerde ons aan de macht van de definitie. Betty Friedan sprak van 'the problem that has no name'. Door de onvrede van witte middenklasse vrouwen te benoemen, ontketende zij een brede sociale beweging in de VS met de inzet de positie van vrouwen te verbeteren. Joke Smit sprak over Het Onbehagen bij de Vrouw, en wist met anderen op dat onbehagen in Nederland een massabeweging te mobiliseren. Wat betekent het dan als het ons vertrouwde *Tijdschrift voor Vrouwenstudies* een nieuwe naam aanschafte en voortaan door het leven zal gaan als het *Tijdschrift voor Genderstudies*? Andere tijdschriften zijn het TvV voorgegaan. We zijn inmiddels vertrouwd met *Gender and Society*, *Gender and Politics*, *Gender and Education*, *Gender and Psychology*, *Gender and History*, enzovoorts, enzovoorts, die in (ogenschijnlijk?) vreedzame coëxistentie leven met bladen als *Feminist Review*, *European Journal of Women's Studies* en *Feminist Studies*. Steeds vaker vinden we onze literatuur terug bij de boekhandel op het plankje genderstudies en in de uitgeverfolders onder het kopje *gender/women's studies*. Zelfs eenheden vrouwenstudies aan universiteiten heten tegenwoordig soms 'genderstudies'.

Deze herdoop lijkt een logisch uitvloeisel van de ontwikkelingen binnen vrouwenstudies de laatste twintig jaar. Immers, het kenobject van vrouwenstudies is in die periode verschoven van 'vrouw' en 'vrouwen' naar 'gender' (of 'seks'). Deze verschuiving was op haar beurt weer mogelijk gemaakt door het onderscheid dat feministische theoretici ontwikkelden tussen 'sex' en 'gender', waarbij het eerste duidt op de fysieke kenmerken van geslacht, en het tweede betrekking heeft op sociaal geconstrueerde vormen van vrouwelijkheid en mannelijkheid, die geworteld zijn in de sociale praktijken van een bepaalde maatschappij en cultuur. Met dit onderscheid is niet minder dan een kleine revolutie ontketend. Vrouwenstudies legden zich in de eerste jaren toe op het opsporen van witte vlekken in de wetenschap, die ontstaan waren door het negeren of verwaarlozen van vrouwen, en op het zichtbaar maken van vrouwen, hun activiteiten en ervaringen. Met de invoering van het genderbegrip werd het terrein enorm verbreed en verdiept. Het onderscheid stelde onderzoeksters in staat gender niet alleen te betrekken op vrouwen (mannen kwamen toen nog niet aan bod), maar ook op voorwerpen, instituties, concepten, theorieën en hele disciplines. Gender werd zo een heuristische ingang op nagenoeg alle sociale praktijken. Daarmee leverde het ook de basis voor een feministische wetenschapskritiek waarvan we de consequenties nu pas beginnen te overzien.

De overgang naar gender leverde een paar andere grote winstpunten op. Allereerst verschoof de aandacht van 'vrouwen' naar de inhoud van de categorie 'vrouw', en van 'man'.

Maar door gender los te denken van geslacht, werd het ook denkbaar de deling in twee categorieën zelf ter discussie te stellen: er zijn misschien twee geslachten, maar waarom zou dit moeten leiden tot maar twee genders? Deze richting is ingeslagen door poststructuralisten als Judith Butler (1990). Anderen, zoals de materialistische feministe Christine Delphy, draaiden de volgorde om: omdat in sociale praktijken twee groepen – mannen en vrouwen – ontstaan, is men seksueel binair gaan denken. Gender gaat dan vooraf aan het ontstaan van geslacht, dat niet langer als een biologisch gegeven wordt beschouwd (Delphy, 1984; 1993). Het onderscheid werd tegelijkertijd onderwerp van een tegenreactie vanuit het seksuele differentiedenken dat het onderscheid tussen geslacht en gender aanviel, omdat subjecten niet los te denken zouden zijn van hun lichamen. Winst van deze controverse is in ieder geval geweest dat geslacht als categorie zelf onderwerp van deconstructie is geworden en nu ontdaan wordt van naturalistische smetten. Het lichaam, de biologie en seksualiteit worden nu zelf gehistoriseerd.

Ten tweede bracht het genderbegrip in beeld dat mannen ook een gender hebben. Mannelijkheid wordt een probleem en kan nu geanalyseerd worden: de inhoud blijkt even variabel als de inhoud van vrouwelijkheid. Zij het met een constante: mannelijkheid wordt steeds geconstitueerd als superieur en als de standaard voor menselijk gedrag – vrouwelijkheid vormt dan het mindere en het afwijkende. Door te laten zien hoe dit in zijn werk gaat en keer op keer een hiërarchie wordt gecreëerd en bevestigd, is gender een machtig wapen om de mannelijke norm ter discussie te stellen. De Man kan dan niet langer paraderen als de universele mens (Outshoorn, 1989, p. 16). Hiermee ligt het terrein open voor verdere doorbraken. Mits de nieuwe ontwikkeling om mannelijkheid te onderzoeken rekening houdt met de hiërarchie en de asymmetrie tussen mannen/mannelijkheid en vrouwen/vrouwelijkheid. En mits niet weer de norm de kop opsteekt dat om vrouwen te begrijpen men ook mannen moet onderzoeken.

De hernoeming is dan ook theoretisch logisch en uitdagerend. Maar welke risico's nemen we met een nieuwe naam, en dan denk ik niet eens zozeer aan de kwestie van de moeizaam verworven naamsbekendheid. Deels schuilen de risico's er in dat de verhouding tussen vrouwenstudies en genderstudies nog weinig theoretisch is doordacht. Moet ik die verhouding zien als: 'vrouwenstudies=gender studies', 'vrouwenstudies + genderstudies', 'vrouwenstudies/genderstudies' of is vrouwenstudies een deelverzameling van de grotere verzameling genderstudies? (vergelijk Richardson & Robinson, 1994, p. 16). Dit is geen onschuldige kwestie omdat zeker bij de laatste variant nieuwe hiërarchisering de kop kan opsteken. Deels schuilt mijn reserve ook in het feit dat gender niet

automatisch verwijst naar macht; alleen binnen bepaalde theoretische contexten wordt gender gezien als uitkomst van machtsprocessen. Door het neutrale karakter van het begrip laat het zich heel goed accommoderen in een liberaal ver-
toeg over sekserollen en sekseverschillen, waardoor gender inwisselbaar wordt met geslacht. Dan verliest het begrip haar kritische scherpte. Het inzicht dat macht werkzaam is in het creëren van een hiërarchisch genderverschil en de assymetrie tussen mannen en vrouwen mag niet teloor gaan: daarop zou het nieuwe tijdschrift in de toekomst moeten worden beoordeeld.

De hernoeming tot 'genderstudies' heeft ook de macht om bepaalde kwesties weer onzichtbaar te maken door uitsluiting. Vrouwenstudies zijn ontwikkeld tegen de stroom in en die vestigingsstrijd blijkt een continu proces. Een cruciale barrière was altijd de 'algemeenheidsmythe', de term die Joke Smit bedacht voor de werking van de mannelijke norm die

vrouwen onzichtbaar houdt en kennis over mannen als algemeen geldig poneert. In hoeverre 'genderstudies' niet zullen leiden tot een nieuwe algemeenheidsmythe waarin de mannelijke norm opnieuw de maat van alle dingen wordt, zal de tijd moeten leren.

Literatuur

- Butler, J. (1990). *Gender Trouble. Feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.
- Delphi, C. (1984). Patriarchy, feminism and their intellectuals. In C. Delphi, *Close to home. A materialist analysis of women's opposition* (pp. 138-154). London: Hutchinson.
- Delphi, C. (1993). Rethinking sex and gender. *Women's Studies International Forum*, 16, 1-9.
- Outshoorn, J. (1989). *Een irriterend onderwerp. Verschuivende conceptualisering van het sekseverschil*. Nijmegen: SUN.
- Richardson, D. & V. Robinson (1994). Theorizing women's studies, gender studies and masculinity. *European Journal of Women's Studies*, 1, 11-29.